

nuçları, kendi hakiki değerlerine irca edecektir. Mevcutlara karşı tezad halinde olarak yapılmış bu takdimden sonra, artık doğrudan doğruya ve düpe düz bir takdim daha yapmak kalır. Müsbet usul, henüz bir çok muarızlara ve kapalı hükümlere çarpmaktadır; Stuart Mill'denberi tekrar edilmemiş olan ve sosyal konuda tecrîbin imkânsız değilse bile, müşkül olduğunu ve her halde bir kanun ve hatta her hangi bir intizam değeri taşıyabilecek hükümlü neticeleri iletmiye kabiliyetli olmadığını söyleyen bir muarazaya bilhassa çarpmaktadır. Hakikatte bu delillerin hiç birisi cevapsız değildir. Müsbet usulden ilham almış çalışmaların muvaffakiyeti olağanından ben şahsen eminim.

Paul Bureau Sosyolojisi

Hakkında küçük bir tenkit denemesi

Hüseyin BATU (1)

Paul Bureau sosyolojinin ilmî olarak hudut ve vazifesini tayin ettikten sonra, onun bu zamana kadar her şeyin anahtarı gibi kulanıldığını, ve bu suretle ilim hüviyetini kaybettiğini izah ediyor. Ona göre sosyolojinin bir ilim hüviyetini bu zamana kadar kazanmamasının en önemli sebeplerinden biri de, kollektif tasavvurlara verilen yersiz değer olmuştur. Bu sebepten kollektif tasavvur nazariyesine kuvvetle dayanan Durkheim sistemi bir çok ahlakçılar, filozof, psikoloğlar ve san'atkarlar tarafından tenkide uğramıştır. Bu saydığımız kimselere göre ferdi hayat ictimai hayata irca edilemez. Bureau diyor ki: "İnsanın ictimai bir varlık olduğu ne kadar kat'î ise, aynı sebeple, hayatın önceden görülemiyen yeniliklerinin bu ictimai hayatı sarabileceği de kat'îdir. Bundan dolayı ferdin ictimailik vasfıyla ifade edilemeyecek pek çok hareketleri vardır ki, bunlar sonraki bir ictimai şeklin temelini teşkil ederler. Durkheim, sosyoloji tarifine göre, ictimai hayatın daha ziyade kollektif tasavvurlar üzerine kurulduğunu kabul ediyor. O hal-

[H. Batu tarafından Sosyoloji sertifikası için 1942 - 43 de hazırlanmış olan bu vazife Paul Bureau'nun aslen Le Play mektebine mensup olup Durkheim ve tarihi madencilikle uzlaşmaya çalışan bir sosyoloğ olduğunu söylemiyor, Bundan dolayı çıkardığı neticelerde Bureau'yu Durkheim tesiri altında ve ondan kısmen ayrışan spiritüolist bir sosyolog olarak göstermektedir.

de sosyolojinin vazifesi hukukî ahlakî... ilh. kaideleri tetkikten ibaret kalacaktır. İşte bu sosyoloji anlayışı ferdi hayatın içtimai hayattan önce veya üstün olduğu yolundaki bir çok itirazlara sebep olmuştur.

Bureau'da bu konuya şu şekilde itiraz ediyor: "Evet, hiç bir cemiyet hukukî, ahlakî, dinî,.. vs. kaide veya dogumlar olmaksızın yaşayamaz fakat bütün bu cemiyeti, veya onun en canlı parçasını, en idareci ve önemli kısmını bunlar açıklayamaz. Durkheim sosyoloji metodu sabit bir içtimai hayatı bulunan cemiyetler için doğrudur. Yani o, ancak yerleşmiş ve ankiloze olmuş ticari, iktisadî ve dinî kaidelere tatbik edilebilir. Bu hale göre demek oluyor ki, sosyoloji içtimai hayatın yeniliklerinden habersiz olup, ancak eskiden ve yerleşen bazı kaideleri tanımaktan başka hiç bir şeye yaramıyacaktır. İçtimai hayatın kökleri meselesi bir tarafa bırakılırsa, onun ferdi hayattan önce ve ona üstün olduğunu kabul etmek lâzım gelmekte olduğu görünüyor.

Fakat içtimaiyet çok geniş bir realitenin yalnız bir parçasıdır. Çünkü bu teşekkül etmiş ve kadrolanmış hayatın yanibaşında, bir de olmakta olan ve hazırlanan bir hayat vardır.

M. Bureau bu tip bir cemiyetin hayatının böyle bir metot tarafından tanılamayacağını söyledikten sonra bazı misaller zikrediyor:

Meselâ 1804 de Napoleon'un evlenme konusunda ortaya koyduğu medeni kanunun birbirine zıt iki ceryana sebep olması ve Napolyon'un cemiyet kurmak hakkındaki kararının sonraki senelere daha başka şekiller almasını böyle bir metodla izah etmek mümkün değildir. Çünkü meydana henüz büsbütün teşekkül etmiş ve formüle olmuş kaideler bulunmadığı bir zamanda herhangi bir cemiyetin hayatını nasıl belirtebiliriz ?

Sonra M. Bureau kolektif tasavvurlar sorusunu ele alıyor. Ferdî hareketlerin pek çoğu kolektif tasavvurların bir halitasıdır. Fakat bütün kolektif tasavvurlar, istisnasız kökleri bakımından ferdi bir şuurun teşekkül cehtinden doğarlar. Bu ferdi şuur ötekilerini kendi doktrinene uydurmağa muvaffak olur. Sıraları gelince toplanan bu fertler kolektif mukavemet ve baskıları yenmek için yeter derecede olgunlaşan ve muzaffer olduktan sonra yeni başlı organları olacak büyük fikir hareketlerini doğururlar. Yani içtimai hayatın bütün alanlarında ilk defa bir kâşif veya mucit yeni bir şekil bulur ve bu yenilik bütün cemiyete yayılır, yalnız bu keşifler, tabidir ki, yoktan varolmazlar, yani daha önceki içtimai şartlardan müteessirdirler.

Zaten hiçbir hadiseyi sırf içtimaidir diye vasıflandıracak özel bir kategori yoktur. Bir olgunun içtimai vasfı onun yalnız bir cephesidir. Yani bir hâdise pek çok vasıflara birden sahip olabilir. Meselâ evlen-

me, aynı zamanda hem içtimâî hem ruhî, hem de iktisadî ve siyasî bir hâdisedir. Aynı zamanda ahlâkî ve dini de pek yakından ilgilendirir.

Bundan sonra M. Bureau içtimâî hâdiseyi şöyle tarif ediyor: "Toute forme d'activite, tout acte, toute combinaison, toute formule, adapte par l'individu en vue d'amengaeer ses rapports avec la collectivite dont il fait partie,,".

— "Mensub olduğu kollektif heyetle münasebetlerini yoluna koymak için ferdin kabul ettiği her faaliyet şekli, her fiil, her kombinezon ve her formüldür,,".

Bu tariftten de anlaşılacağına göre: Bureau içtimâî hadiseyi ferdin kollektif heyetle olan münasebetlerini tanzim eden her türlü kaide olarak tarif ediyor. Zira ferd ölümüne kadar hiç bir zaman cemiyetten ayrılmaz ayrılırsa bir boşkasına sığınır. Görülüyor ki, bir manada insan içtimâî bir varlık olsa bile bu içtimâî kudretlerin ötekiler üzerindeki üstünlüğünü bize kabul ettirmez. Zira içtimâî hadiseler bir taraftan ferdlere tesir ettiği ve baskı icra ettiği gibi, aynı şekilde durmadan ferdi farklarla aynı şekilde değiştirirler.

Demek oluyor ki, sosyoloji metodu iki nevi içtimâî hediyesi, yani hem formüle olmuş ve kaideleşmiş olanları, hem de olmakta ve teşekkül etmekte bulunanları tetkik etmek zorundadır. Hattâ diyor Bureau, ferdî bir anket metodlu bir şekilde tatbik edildiği takdirde bütün bu sorulara cevap verilebilir.

Bundan sonra M. Bureau kitabının Materialisme sociologique bahsinde bu kolektif tasavvurlar sorusunu inceliyor:

Durkheim mektebine göre, bütün içtimâî hayat kolektif tasavvurlardan ibarettir. Bu ise bütün içtimâî teşekküllerin dış sebeplerle izah edilmesinden doğuyor. Meselâ bir hadise fizik ve kimyada olduğu gibi bir illet zincircirlenmesi ile izah edilmek isteniyor. Maden kömürünün, ısınmanın doğrudan doğruya sebebi oluşu gibi. Halbuki M. Wilbois'ın da pek güzel ifade ettiği gibi, asıl sebep ile basit şartı birisine karıştırıyorlar. Halbuki neticenin hasil olması için sebep kâfi, şart ise zaruridir. O kalde içtimâî faktörler insan hayatının şartlarından ibarettir. Muhitimiz bizim üzerimizde tesir icra etmez, çünkü biz daha önceden mevcut olan bir orijinaliteyiz. Bu, aynı mıntakanın insan ve hayvan toplulukları üzerine aynı tesiri yapmayışından da anlaşılır. Coğrafi izahlar ancak şartlarda bahis mevzuu olur, yoksa illetlerle değil.

Bureau bunları zikrettikten sonra esas içtimâî hadisenin ruhî (psychique) hüviyetini belirtiyor. Ona göre içtimâî hadiseler, dış unnsurla bizde hareketi meydana getiren isteği uyandırdıktan sonra bizim iç güderimiz, arzu ve temayüllerimiz ile karışarak belirli bir istikamet

aldıktan sonradır ki ancak büsbütün teşekkül etmiş bulunurlar ve onlar bizim ruhi faaliyetlerimizin bir aksi veya yayılmasından başka bir şey değildirler. Bu hale göre her ne olursa olsun ruhi faaliyetimiz bütün içtimaî hayatın merkezi oluyor.

Neticede Bureau da içtimaî tasavvurların varlığını kabul ediyor; yalnız onların teşekkülünü bazı şartlara bağlı tutuyor. Ona göre coğrafî muhit içtimaî tasavvurların teşekkülünde esaslı rol oynar. Bundan sonra için büyük tesirini unutmamak lâzımgelir. Esasen bu iki unsurun varlığı daha önceden de dört sosyoloji mektebi tarafından kabul edilmiş bulunuyordu. Bunlardan nasıl Marx, Engels ve Lassale mektepleri bütün içtimaî hayatın temelini ekonomik zaruretler üzerine kurmuşça çalışmışlar ve tarihî maddecilik yapmışlarsa, Durkheim de aynı şekilde, materyalizm sosyolojik yapmıştır. Zira Durkheim diyor ki “her şeyden önce içtimaî hayat fertlerin teşkil ettiği kütle mesnedine istinat eder. Burada yalnız bir dayanak bahis konusu olduğuna göre, ferdi faaliyet içtimaî hayatı organize edecek demektir. Fakat sosyoloji mektebinin teori'lerine göre, ferdin arzusuna bırakılan kısım pek mahdut ve zayıftır. Buna karşı Bureau diyor ki : “Madem ki bu esrarlı kolektif tasavvurların kökleri hakkında bir şey söylenmiyor, o halde onları yine bu dayanağın mihanikî sebebi olarak kabul edilebiliriz.” Sosyoloji mektebinin iddialarına göre sosyolojinin de başka tabiat hadiselerinkilere benzer kanunları vardır ve sebep meydana çıkınca muhakkak bir netice hasil olur. Bu halde ferdi hürriyete hiç yer verilmediğine göre kolektif hürriyete de verilmemek lâzım gelir. Zaten Durkheim sosyolojiyi de başka tabiat ilimleri gibi gereklilik prensibi üzerine kurabilmek için bu hürriyete hiç yer vermiyecektir. Bunu “İş bölümü,” adlı kitabında ve o yolu takibeden Levly Brühl'de de açık bir surette görmekteyiz. Meselâ bu sonuncuya göre, aynı mekanizm sosyoloji içinde varittir ve her sosyete de daima hukukî ve ahlâkî kaideler birliğe mekanik bir surette bağlı oldukları gibi, bu sosyete ye malik olduğundan başka bir ahlâk ta vermeğe imkân yoktur. Zira ona göre bu hadiseler reel varlıklardır ve fertler tarafından meydana getirilemezler.

Bureau buna hayretle itiraz ediyor: “Nasıl oluyor, kolektif tasavvurların varlığı ve ferde dışından tesir etmek şüretiyle içtimaî hadiselerin içtimaî hayatın külli bir mekanizasyonu kabul ediliyor da, bütün bunların ilk köklerinin manevî ve ferdi hürriyet olduğu görülüyor?,” Burada P. Bureau bilhassa G. Tarde'in doktrinini ortaya koyuyor. Maddeî alanda olduğu gibi manevî alanda da ferdi hareket ve icatların ne geniş ceryanlara sebep olduğunu izah ediyor.

İçtimaîlik bir hadisenin yalnız bir safhasıdır. Onu aşan ve başka olayları kuşatan bir dinamizm mevcuttu. Bu dinamizm idinde ferdi olan tesirler de önemli bir yer tutarlar. Meselâ hristiyanlık, reform, Fransız inkilâbı, buhar makinesinin icadı gibi... Bütün bunlar ferdi dinamizmlerin içtimaî kadrolar üzerine yaptığı tesirin neticeleridir. Sonra Bureauya göre tasavvurlar ferde çevrilmişlerdir, yani fertte bazı kadroların varlığını gösterirler, Fert bu kadrolara, bu ferdi tasavvurlara göre hareket eder. Görülüyor ki Bureau kolektif tasavvurları inkâr etmiyor, sosyoloji başka tabiat ilimlerine benzer kat'i bir ilim olabilir mi: Bunun için sosyolojinin de, başka ilimlerin ki gibi, gerekli kanunlar ve zaruretleri bulunmalıdır. Fakat burada P. Bureau içtimaî hayatta ferdi tasavvurların ve hareketlerinin de varlığının çok önemli olduğunu belirtmek istiyor.

Bundan sonra Bureau, materyalistlerin içtimaî faktörlerine bir faktör daha katıyor. Bunlardan ilk ikisi, materyalistlerin de kabul ettikleri gibi mahal (lieu) veya mevki ve iş (le travail) dir. Bureau'un bunlara ilâve ettiği üçüncü faktör ise, hayatın tasavvuru (La representation de le vie) dir. Bu ise, ahlâkî, dinî doktrinlerin karışımından ibarettir. Daha geniş manasiyle hayatın tasavvuru, bizim ruhi, iktisadî fikrî ve ahlâkî hayatımızı her an ilgilendiren içtimaî hayatın mesajıdır. Tabiidir ki her fert kabul etmiş olduğu dinî, ahlâkî ve felsefî, doktrinlerinden başka türlü hareket edemez. Yani her insanın hareket tarzı bu doktrinlere sıkıdan sıkıya bağlıdır. Bu üç unsur içtimaî hayatın konbinezonunu teşkil ederler. İktisadî ve faydacı amillerin hislerimiz ve irademiz üzerine tesirini ise ancak onların hayatın bu tasavvuruna kuvvetle bağlı olduklarını kabul etmekle izah edebiliriz. Yani bu dıştaki baskılar bizim muvafakatimiz olduğu zaman kuvvet kazanırlar. Bir çok sosyologlar türlü türlü ferdi şuur ve doktrinlerin türlü derecelerde millî bir şuurda toplandığını söyleyerek, içtimaî hayatı ve cemiyetin tekâmülünü izah etmeğe çalışıyorlar. Halbuki her hayat tasavvuru bir başkasından büsbütün farklıdır.

Bureau'ya göre sosyolojinin vazifesi, ferdi vaziyetlerdeki farkları, bir tahlil metoduyla tesbit etmek ve nazarı daima sosyateye ve kolektif hayata çevirmek olduğu halde, iyiyi kötüden, çalışanı parazitten ayırmaktır. Ve bu suretle ancak, hayatın tasavvurundan çıkarılan önemli farkları keşfetmek mümkün olacaktır.

İşte içtimaî hayatı idare eden bu üç unsur aynı zamanda birbirleri üzerine tesir ederler. Meselâ hayatın tasavvuru nasıl başka iki unsur üzerine kuvvetle tesir ederse, aynı şekilde, iş ve mevki unsurları da kuvvetle müessir olurlar. Mekân ile aletler arasında bir farklılaşma

olduğu gibi, ferdi ve kollektif hayatın da bir farklılaşması vardır ve ruhi olmakla birlikte bütün bütün fizik aleminkini aşar. Fertle içtimaî hayat arasında bir çok münasebetler vardır. Espinas ve Gabriel Tarde'in da dedikleri gibi, içtimaî hayat bir uyuşma ve anlaşma birliğidir. Bureau da aynı şeyleri aşağı yukarı kabul etmekle spritualiste bir sosyoloji anlayışına, yani bir hürriyet sosyolojisine ulaşıyor.

Netice olarak, Bureau içtimaî hayatta ferdin ve ferdi hürriyetin önemli rolünü belirtmek suretile, içtimaî determenizmi yine her türlü ferdi hareketlerin meydana getirmiş olduğunu iddia ediyor. O halde değişmiyen şartlara sahip olması lâzım gelir. Halbuki her zaman için içtimaî hayatta buna imkân yoktur. Ancak muayyen bir zamanda ve muayyen bir sosyetenin yalnız o zamana mahsus olmak üzere bir ilmi yapılabilir ki, bu da bir şey ifade etmez. Bundan dolayı iyi bir

Sosyolog olmak için her şeyden önce basiretli ve nazif bir psikolog olmak gerektir. Çünkü önceden de söylenildiği gibi, sosyoloji ancak fertler arasındaki maddî ve manevî bağları önceden inceye tetkik edebilir. Yani bilinmesi lâzım gelen şey, ruhi hallerin hangi köklere bağlanacağı sorusudur. Bu halde Bureau'ya göre sosyoloji bir ilim olabilir fakat farazi (hypolique) bir ilim. Çünkü içtimaî hayatın oluşununu durdurmak ve ferdi hürriyete mani olmak imkânı yoktur.

Hulâsa olarak Bureau ile Durkheim sosyolojisi arasında şu farklar vardır:

1 — Bureau'ya göre "sosyal," daha geniş bir vakıanın yalnız bir cephesidir.

2 — Statistik metod ancak tamamlayıcı bir methoddur.

3 — İçtimaî sanat, ahlâk ve fizikten ayırdır.

Benzerlikler:

1 — O da Durkheim gibi sosyolojiyi sahih bir ilim olarak kabul ediyor.

2 — Kolektif heyete en başta rol veriyor.

Bütün bu söylediklerimizden anlaşılıyor ki, Bureau'nun sosyolojisi büstbütün Durkheim sosyolojisine karşı koyulamaz. Zira o da kuvvetle Durkheimin tesiri altında bu ayrılıklar daha ziyade parçalarladır.